

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Серія: Навчально-методичні посібники

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»

В.В. ДУДЧЕНКО

СУЧАСНЕ ПРАВО

навчально-методичний посібник

для здобувачів вищої освіти

рівень освіти
галузь знань
спеціальність

третій (освітньо-науковий) рівень
08 Право
081 - Право

Одеса 2021

Авторка:

Дудченко В.В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія»

Рекомендовано Навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»,
протокол №1 від 21 вересня 2021 року

Рецензенти:

Бехруз Хашматулла, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія».

Манько Денис Григорович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету.

Дудченко В.В. Сучасне право. Одеса: Фенікс, 2021. 63 с.

ЗМІСТ

<u>ПЕРЕДМОВА</u>	4
<u>РОЗДІЛ I. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ</u>	6
<u>РОЗДІЛ II. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ</u>	10
<u>ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ</u>	62

ПЕРЕДМОВА

Особливості доби постмодерну зумовлюють докорінні зміни у правовій сфері. Осягнення характерних рис сучасного права вимагає розгляду тих викликів, що ставить сьогодні суспільство перед правовою реальністю. Зосередження на питаннях правового плюралізму, підвищення ролі координації в праві у порівнянні з регулюванням, трансформації юридичної відповідальності в бік її правовідновної мети та змісту, впливу мультикультуралізму на правову сферу тощо допомає виявити актуальні проблеми розвитку сучасного права.

Метою навчальної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю 081 «Право» цілісного уявлення про особливості сучасного права та актуальні проблеми його буття.

До навчально-методичного посібника включено 9 тем. Кожна тема заняття потребує вивчення теоретичного матеріалу, засвоєння загальнофілософських та методологічних компетентностей, а також модулів «Сучасні філософсько-правові доктрини», «Історія української юриспруденції» та «Діалог правових культур», розв'язання конкретних завдань, які додаються до кожної теми.

Питання, що виносяться на практичні заняття, є примірними. Залежно від кількості годин викладач, який проводить практичні заняття, визначає коло основних питань, які здобувачі вищої освіти мають підготувати.

До кожної теми додається список джерел, які допоможуть здобувачам підготуватися до теоретичної та практичної складової заняття.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

Назви змістових модулів і тем	Лекційні заняття (год.)			Практичні заняття (год.)			Самостійна робота (год.)		
	денна ф\н	заочна ф\н	вечірня ф\н	денна ф\н	заочна ф\н	вечірня ф\н	денна ф\н	заочна ф\н	вечірня ф\н
Тема 1. Особливості сучасного права на тлі глобалізації, індивідуалізації та інформатизації суспільства	2	2	2	0	0	0	10	10	10
Тема 2. Правовий плюралізм у забезпеченні нормативності та ситуативності сучасного права	2	2	2	2	2	2	5	10	5
Тема 3. Ризомний характер системи сучасного права	2	0	2	0	2	0	5	7	5
Тема 4. Регулювання і координація у розвитку сучасного права	2	0	2	2	0	2	5	10	5
Тема 5. Тверде і м'яке право як поділ сучасного права	2	0	2	2	0	2	10	10	10
Тема 6. Медіація і відновна відповідальність у сучасному праві	4	0	4	2	0	2	10	15	10
Тема 7. Метафора у мові права	2	0	2	0	0	0	10	15	10
Тема 8. Вплив мультикультуралізму на зміни у правовій сфері	2	0	2	2	0	2	10	10	10
Тема 9. Професійне, моральне та духовне наповнення сучасного права	2	0	2	0	0	0	10	10	10
Разом	20	4	20	10	4	10	75	97	75

РОЗДІЛ І. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Особливості сучасного права на тлі глобалізації, індивідуалізації та інформатизації суспільства (2 год.)

Погляди на періодизацію правової глобалізації. Глобалізація та її вплив на правову сферу: форми і методи. Універсалізація та уніфікація як основні напрями впливу глобалізації на сучасне право. Принцип індивідуалізації як засада сучасного правового розвитку. Місце антропологічного підходу в процесі індивідуалізації правового розвитку. Парадигми абстрактної та індивідуальної правосуб'єктності. Інформаційне суспільство в доктрині сучасного права. Особливості регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері як передумова інформатизації суспільства.

Тема 2. Правовий плюралізм у забезпеченні нормативності та ситуативності сучасного права (2 год.)

Плюралістичне сприйняття як складова парадигми сучасного права. Комплементарно-цілісна концепція пізнання сучасного права. Нормативність та ситуативність серед характеристик правового мислення сучасності. Роль ціннісно-нормативного праворозуміння у визнанні правового плюралізму у поєднанні з нормативною складовою права. Ситуативність правових цінностей як механізм їх реалізації. Концепція ситуативного (ситуаційного) підходу в методології пізнання сучасного права. Правовий плюралізм в утвердженні ситуативної нормативності.

Тема 3. Ризомний характер системи сучасного права (2 год.)

Використання неокласичної та посткласичної методології в процесі дослідження системи сучасного права. Ризома сучасного права в контексті людиноцентристського праворозуміння. Ризомна (структурно-системна сукупність, цілісність) парадигма сучасного права. Іманентний потенціал

самоорганізації правової реальності як «ризомного середовища». Ризомна модель системи сучасного права у поєднанні з його системністю. Застосування креативності загальної теорії права та держави при розгляді правової реальності як ризомного середовища.

Тема 4. Регулювання і координація у розвитку сучасного права (2 год.)

Механізм правового регулювання в сучасному праві. Правовий вплив та правова регламентація в сучасному праві. Концепція парадигми нормативного порядку в сучасному правовому мисленні. Місце правового регулювання в розгалуженій системі соціальної регуляції. Нормативно-правове та нормативно-юридичне регулювання в сучасному праві. Цінність правового регулювання у розвитку сучасного права. Принципи взаємодії та координації у розвитку сучасного права. Місце координаційного (договірного) регулювання в сучасному праві. Специфічна правова природа координаційної діяльності.

Тема 5. Тверде і м'яке право як поділ сучасного права (2 год.)

Тверде і м'яке право у співставленні з моральними орієнтирами. Феномен м'якого права і парадигма поліцентричності системи сучасного права. Співіснування норм створюваних та реалізованих державною та норм створюваних та реалізованих іншими авторитетними центрами суспільства. М'яке право в механізмі сучасного права. Атрибути м'якого права. Авторитетність та цінність норм м'якого права. Роль рекомендаційних актів в системі правового регулювання. Трансформація м'якого права в тверде право. Право, що не спирається на суверенітет держави.

Тема 6. Медіація і відновна відповідальність у сучасному праві (4 год.)

Концепція альтернативного вирішення суперечок без звернення до формальної системи судочинства. Принципи медіації. Статус медіатора та

вимоги, що висуваються до кандидатів. Норми професійної етики медіатора. Основні сфери застосування медіації. Відмінності медіації стосовно формального судового процесу. Етапи процесу медіації. Ідеї відновного правосуддя Ідеї відновного правосуддя як альтернатива карального підходу в правовій сфері. Відновне правосуддя у сучасному праві. Відновне правосуддя як рух за справедливість, що доповнює офіційну форму правосуддя. Примирення як центральний елемент відновного правосуддя.

Тема 7. Метафора у мові права (2 год.)

Феномен метафори в правовій сфері. Семіотичний контекст метафор. Роль усталених метафоричних конструкцій в сучасному праві. Проблематика метафор в праві та юриспруденції як предмет міждисциплінарного інтересу. Класифікація метафор в праві з позицій природи їх походження. Наукові, нормативні та професійні метафори у мові права. Метафора і метонімія як засоби правничої техніки що обрамляють форму полісемію слів як в праві, так і в нормативних документах. Використання метафор в юриспруденції.

Тема 8. Вплив мультикультуралізму на зміни у правовій сфері (2 год.)

Глобальне поширення парадигми мультикультуралізму в правовій сфері. Взаємозв'язок концепції мультикультуралізму та ідеї колективних прав. Доктрина ліберального мультикультуралізму в загальнотеоретичному науковому дискурсі. Розуміння мультикультуралізму як ідеології та «фактичне» («демографічне») значення мультикультуралізму. Взаємозв'язок мультикультуралізму з поняттями культурної різноманітності та культурного плюралізму. Доктрина твердого (жорсткого, сильного) мультикультуралізму та слабкого (м'якого) ліберального мультикультуралізму.

***Тема 9. Професійне, моральне та духовне наповнення сучасного права
(2 год.)***

Емоційно-вольові елементи формування людиноцентристської правосвідомості. Професійна (фахова) культура юриста. Інкультурація та професійна етика юриста. Парадигма актуалізації проблем права і моралі в сучасному праві. Інституціоналізація взаємодії моралі і права в громадянському суспільстві. Морально-правовий механізм реалізації професіоналізму юристами. Духовно-культурний вимір сучасного права. Поєднання абстрактних сутностей духовної культури та права.

РОЗДІЛ II. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Особливості сучасного права на тлі глобалізації, індивідуалізації та інформатизації суспільства (2 год.)

1. Глобалізація та її вплив на правову сферу: форми і методи.
2. Універсалізація та уніфікація як основні напрями впливу глобалізації на сучасне право.
3. Принцип індивідуалізації як засада сучасного правового розвитку.
4. Місце антропологічного підходу в процесі індивідуалізації правового розвитку.
5. Інформаційне суспільство в доктрині сучасного права.

Методичні рекомендації

Вплив глобалізації на економічне, політичне, правове і соціальне життя держав і народів відбувається в різних формах і різними методами. Що стосується результатів такої дії, то їх потужність і спрямованість залежить від багатьох чинників, серед яких особливе місце займає правова сфера.

Свій безпосередній вираз це знайшло в конституціях більшості держав-членів ООН, включаючи й Конституцію України. Важливе значення у подальшій універсалізації внутрішньодержавного права має закріплення в національних конституціях сучасного комплексу невідчужуваних природних прав і свобод людини, а також визнання того, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права є пріоритетною складовою національної правової системи.

Сучасна людина хоче бути активним, пізнавальним, діяльним суб'єктом історії. Такою ж вона хоче бути і в праві – активно-діяльним, творчим індивідуумом, який прагне бути автором права, вести діалог із правом, активно з ним взаємодіяти, здійснювати правове регулювання,

захищати право і себе у ньому тощо. Вона хоче бути первоначалом і центром правової реальності, сувереном імперії права (Р. Дворкін). Людина-особистість прагне гуманізувати правову реальність, хоче бути реальним суб'єктом права, а це означає, що останнє має ставати все більш персоналістичним, а отже, індивідуалістичним. Правове забезпечення індивідуальності можливе лише у разі привнесення особистості у право, трансформації її з об'єкта охорони на повноцінного реального правового суб'єкта.

Людська цивілізація на межі тисячоліть вступила в еру інформації. Світовою системою комп'ютерних комунікацій щодня користуються сотні мільйонів людей. Інформація стає вирішальним чинником у багатьох галузях народного господарства. Саме вона є продуктом наукової та дослідницької діяльності, необхідним компонентом у ході наукових досліджень. Зростає потреба у засобах структурування, накопичення, зберігання, пошуку та передачі інформації – задоволення саме цих потреб і є метою створення та розвитку інформаційних мереж. У прагненні до сумісного використання ресурсів обчислювальних та інформаційних центрів (бібліотек, програм, криміналістичних обліків) виникає необхідність її включення до світових інформаційних мереж.

Формування інформаційного суспільства в Україні – важлива умова євроінтеграційних процесів в Україні та передумова її розвитку як сучасної держави, що потребує ефективного конституційно-правового забезпечення. Перш за все, необхідним є удосконалення інформаційного права та інформаційного законодавства. Адже тільки за умови ефективного врегулювання суспільних відносин в інформаційній сфері ймовірним є створення та розвиток інформаційного суспільства.

Враховуючи міжнародні принципи та стандарти щодо розвитку інформаційного суспільства, можна виокремити два основних принципи, на яких має будуватися інформаційне суспільство в сучасній Україні: принцип пріоритету інтересів людини, її прав і свобод, зокрема, у сфері свободи слова

та інформації з метою забезпечення конституційно-правової свободи людини; та принцип захисту інформаційної свободи, при цьому не тільки людини, але й суспільства та держави, з метою забезпечення «інформаційної безпеки». Цей процес потребує поєднання та гармонізації цих принципів для уникнення можливого конфлікту між державою і суспільством, який в юридичній літературі визначено формулою «інформаційна свобода – інформаційна безпека». Водночас необхідність забезпечення «інформаційної безпеки» з боку держави обумовлена як інтересами держави (з метою протистояти «інформаційній зброї» та веденню «інформаційних війн»), так і інтересами людини для забезпечення її прав (зокрема, на повагу її честі, гідності, ділової репутації тощо)

Завдання 1

Охарактеризуйте вплив глобалізації на розвиток сучасного права.

Завдання 2

Дайте відповідь на питання, як впливають на правову сферу:

- 1) глобалізація сучасного суспільства;
- 2) універсалізація та уніфікація систем правопорядку;
- 3) індивідуалізація відносин;
- 4) інформатизація суспільства та розвиток технологій;
- 5) інформатизація під час пандемії COVID-19.

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова. *Право України*. 2010. № 4. С. 143–147.
2. Бігун В. Людина у праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 126–128.

3. Бірюков Р. М. Глобалізація та її вплив на правову сферу. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 2. С. 36–40.
4. Васецький В. Ю. Зближення павових систем світу на основі розвитку інституту захисту прав людини. *Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики. Науково-практичний юридичний журнал*. Випуск 2. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. С. 73–75.
5. Волинка К. Забезпечення прав і свобод особи в Україні : теоретичні і практичні аспекти. *Право України*. 2000. № 11. С. 30–36.
6. Грищук О. В. Людська гідність у праві : філософські проблеми. Київ : Атіка, 2007. 432 с.
7. Гудима Д. Філософсько-антропологічний підхід – методологічний фундамент сучасної юридичної науки. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 122-124.
8. Гуцалюк М. В. Проблеми організаційно-правового забезпечення захисту інформаційних систем в Інтернет. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в автоматизованих системах України*. К., 2000. С. 24-27.
9. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / О. Гьофе ; пер. з нім. Л. С. Ситніченко, О. С. Лозінської. Київ : ППС-2002, 2007. 436 с.
10. Дадонов О.Г. Державна інформаційна політика і становлення інформаційного суспільства в Україні. *Страт. панорама*. 2002. № 1. С. 166-170.
11. Дзьобань О. П. Вплив глобалізаційних процесів на національні право й правову культуру. *Гілея : науковий вісник*. 2013. № 72. С. 529–534.
12. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса, 2006. 304 с.
13. Дудченко В. В., Аракелян М. Р., Завальнюк В. В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2014. 184 с.

14. Оборотов Ю. М. Поняття образ держави та його різновиди в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21 С. 7-12.
15. Оборотов Ю. Образы государств в глобализующемся мире. *Закон и жизнь*. 2004. №. 8. С. 4-8.
16. Оборотов Ю.М. Зміна образу держави в умовах глобалізації. *Наукові праці Одеської національної академії*. Одеса, 2005. Т. 4. С. 19–25.
17. Ю.Н. Оборотов. К вопросу о формировании глобальной правовой системы. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2011. Том 10. С. 229-236.
18. Santos B. Toward a new common Sense: Law, Science and Politics in the Paradigmatic Transition. L., 1995. 614 p.
19. Twining W. Globalisation and legal Theory. L., 2000. 279 p.

Тема 2. Правовий плюралізм у забезпеченні нормативності та ситуативності сучасного права (2 год.)

1. Плюралістичне сприйняття як складова парадигми сучасного права.
2. Комплементарно-цілісна концепція пізнання сучасного права.
3. Нормативність та ситуативність серед характеристик правового мислення сучасності.
4. Концепція ситуативного (ситуаційного) підходу в методології пізнання сучасного права.
5. Правовий плюралізм в утвердженні ситуативної нормативності.

Методичні рекомендації

Право є особливо складним соціальним феноменом на підставі антиномічності його структури. У межах цієї структури співіснують автономія і гетерономія, суще і ціннісне, факт і норма, ідеальні (метафізичні) й реальні (позитивні) елементи, стабільність і рухливість, порядок і новаторство, примус і переконання, соціальні потреби і соціальні ідеали,

досвід і наукові конструкції та, нарешті, логічні поняття і моральні цінності. Усі подібні протиставлення у сфері права істотні й, не з'ясувавши їхньої сутності, неможливо досягти адекватного бачення феномена права в цілому.

Полеміка між юристами щодо визначення поняття права триває і досі.

Комплементарно-цілісна концепція пізнання права синтезує ідеї (метафізика), факти (позитивізм) і оцінки (аксіологія) та є спробою зрозуміти дійсне поєднання цих найважливіших правових сфер. У спробі досягти синтезу комплементарна концепція пізнання права стикається зі своїми головними проблемами, найважливішою серед яких є розроблення онтології, яка була б адекватною зазначеній концепції синтезу. Не менш важливою є і проблема цінностей і оцінок, бо право мусить визнавати, відображати і захищати цінності через законодавців і суди. Те, що сучасна правова теорія має бути теорією цінностей і оцінок, неабияк актуалізує і проблему зрілої правосвідомості юристів як сфери духовності.

Комплементарно-цілісне пізнання права можливо поглибити через ідеал-реалістський підхід. У методології ідеал-реалістського синтезу долається протистояння метафізики і позитивізму, що дозволяє пізнавати правову реальність без її догматизації, у всій повноті. Такий підхід приводить нас до ідеї “нормативного факту”. Саме в цій ідеї складність права знаходить свій кульмінаційний пункт, а сам феномен права стає доступним для розуміння.

Водночас через вирішення проблеми “нормативних фактів” можливо по-новому вирішувати більшість нагальних проблем сучасної теорії права (проблеми джерел права і визначення права за його джерелом, антиномій у сфері права, ролі організації і примусу, проблеми співвідношення публічного і приватного права, соціального права, юридичного плюралізму та ін.).

Ідея права в усі часи асоціювалася з ідеєю справедливості, тому при визначенні поняття права необхідно враховувати цей конститутивний його елемент. Справедливість утворює справжній “логос” феномена права і є специфічним духовним елементом правової реальності. Вона виступає в усій

сукупності правових цінностей. Відсутність у праві цього компонента призводить до духовно незрілих інститутів, які тримаються грубою силою.

Правовий плюралізм сьогодні стає однією з найбільш знакових ідей не лише загальнотеоретичної юриспруденції, але й правового розвитку у цілому. Його початкове формування в межах антропологічних досліджень як спрямованість на обґрунтування самотності різних правових культур, права на несхожість правових систем поступово набуло свого поширення як методологічний принцип, відповідно до якого правова реальність має досліджуватися як багатогранне явище, тобто з використанням різних методів та методологічних підходів. Ця ідея отримала своє вираження в тому, що правовий плюралізм має декілька проявів: плюралізм правових культур, плюралізм методології дослідження права та плюралізм джерел права.

Сутнісно-правовий аспект обґрунтування правового плюралізму знаходиться у площині праворозуміння. Саме від того, як ми розуміємо право, залежить відповідь на безліч інших важливих питань, зокрема: за якими критеріями право відмежовується від суміжних категорій; які джерела ми будемо визнавати правовими тощо. Наприклад, представники юридичного позитивізму переконані, що правовими слід визнавати лише норми, які зафіксовані у офіційно виданих нормативних джерелах та мають державно-владну природу. Разом з тим, значна кількість науковців вказують на те, що позитивістський, моністичний підхід до права є симптомом спрощеного уявлення про закономірності правового регулювання суспільних відносин, а ігнорування інших, крім державно-владного, механізмів правоутворення призводить до надмірної стандартизації соціального життя. На противагу цьому, плюралістичне сприйняття права дозволяє не протиставляти різні нормативні регулятори як «нижчі» і «вищі», а інтегрувати їх в одну правову матрицю, що складається з взаємозв'язаних і взаємообумовлених правових сфер.

Культурно-психологічний аспект обґрунтування правового плюралізму пов'язаний з фактом існування у соціумі різних культурних традицій. Ще

Освальд Шпенглер аргументовано спростував популярну міфологему лінійного прогресивного розвитку та вказав, що кожна культура є «живим організмом із власною історією», а існування загальнолюдської культури – це лише «заколисуюча химера», бо всесвітня історія – не більше, ніж механічна сукупність автономних історичних процесів окремих замкнених у своєму розвитку культур. Тому у сучасних наукових дослідженнях звертається увага на соціокультурний релятивізм права, який полягає у тому, що ідея права в реальному житті носить відносний характер, має різноманітні змістовні характеристики і форми об'єктивації, що обумовлено унікальністю і різноманіттям правових культур.

Глобально-історичний аспект обґрунтування правового плюралізму відображає сучасні тенденції розвитку суспільства, держави і права. Процеси глобалізації призводять до істотних змін як у середині держави, так і за її межами. У сучасному державно-організованому просторі відбувається переформатування співвідношення різних інституційно-правових комплексів. Якщо раніше держава характеризувалося як організація публічно-політичної влади, що безпосередньо управляє усіма людьми, що населяють певну територію, та має монополію на засоби регулювання і примусу, то під впливом глобалізації та інформатизації змінюються сутність і функції держави. Державна діяльність набуває сервісного спрямування, усе більше політичної влади передається в руки децентралізованих регіональних інститутів. Розвивається так званий «соціетальний конституціоналізм», що передбачає диференціацію, плюралізацію, регіоналізацію окремих соціальних сфер; заміну управління з боку бюрократичних організацій інструментами неофіційної координації.

Концепція ситуативного (ситуаційного) підходу в методології не лише гуманітарних, а й багатьох природничих наук є новою. Її основна ідея полягає в тому, що для більшості структур властива зміна компонентного складу, концепту, ієрархії у межах конкретної ситуації. Саме тому для прикладних соціологічних та правових досліджень актуальність

ситуативного підходу не викликає жодних сумнівів. Ситуативний (ситуаційний) підхід спрямований на вивчення явища як необхідного елемента реально діючої системи, яка має свою якісну певність. У такій системі елемент розуміється і як цілісне явище, і як явище, детерміноване навколишньою системою. Таким чином, при застосуванні ситуаційного підходу на перший план виходять надчуттєві якості системи, які можуть не проявлятися за нормальних умов її функціонування.

У зв'язку з необхідністю забезпечення нормативних начал суспільство і саме право являють собою цілісну нормативно регулюючу систему, яка має глибокий правовий зміст і побудована на єдиних правових принципах і загальних положеннях. Саме нормативність, що розглядається в такому глибокому розумінні, являє собою одну з головних «внутрішніх пружин», є одним із «стрижнів» правового регулювання в суспільстві і тому має значення закономірності, яка виражається у визначеній властивості, і неврахування, тим більше ігнорування якої призводить до більш ґрунтовних наслідків та втрат. Право, з цієї точки зору, являє собою найбільш адекватну вимогу суспільства, вираження і втілення нормативних начал в його житті, покликаних забезпечувати належний рівень організованості і впорядкованості суспільних відносин.

Саму нормативність не слід розуміти спрощено, тобто не тільки в тому розумінні, що ті чи інші акти мають нормативний характер, а більш глибоко, тобто основним чином в тому розумінні, що за допомогою норм, нормативних начал досягається загальна впорядкованість цієї групи суспільних відносин. Тому кожний нормативно-правовий акт важливий не тільки сам по собі, а й, у першу чергу, в тій мірі, в якій він сприяє загальній впорядкованості, розміщується у всій системі актів, насамперед кодифікованих, які і забезпечують цю загальну впорядкованість. Тому для права характерна не просто нормативність, а нормативність особливої якості, яка не відокремлюється від специфічного правового змісту. Така нормативність виражається в цілісній регулюючій нормативній системі, що

пронизана єдиним духом – принципами, загальними положеннями та регулятивними початками, єдиним юридичним порядком, як правило, особливим юридичним режимом. Все це будується так, що регулювання в кінцевому результаті «виходить» на суб'єктивні права, якими наділяються суб'єкти. Як свідчить практика правотворчої діяльності на всіх її рівнях, значна частина підготовчих з кожного акта робіт поєднана з тим, щоб проект «вписався» в нормативну систему, був би за всіма пунктами погоджений з нею ззовні, а в основному за змістом – фактичним та правовим.

Нормативність права – найважливіша ознака, що дозволяє відрізнити право від правосвідомості, суб'єктивного права і правовідносин. Необхідно констатувати, що припинення реального значення нормативності права об'єктивно заважає зміцненню законності. До того ж норма права – загальне правило поведінки, що поширюється на необмежену кількість осіб і розраховане на багаторазове застосування. Найважливіша якість правових норм полягає у тому, що кожна з них є встановленим чи санкціонованим державою загальнообов'язковим правилом поведінки. Правові норми передбачають ту поведінку, котру вимагає держава і якій вона гарантує необхідний захист і підтримку. Ці загальні правила поведінки розраховані не на разові, індивідуальні обставини, а на систему, на ряд обставин, що повторюються.

Завдання 1

Обґрунтуйте плюралістичну теорію джерел права.

Завдання 2

Охарактеризуйте аспекти правового плюралізму:

- 1) сутнісно-правовий аспект;
- 2) культурно-психологічний аспект;
- 3) глобально-історичний аспект.

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Арабаджи Н. Б. Класичні, некласичні та постнекласичні теорії правового порядку: критерії співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. О. : Юрид. л-ра, 2011. Вип. 62. С. 584–590.
2. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : моногр. К., 2011. 303 с.
3. Габермас Ю. Комунікативна дія та дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Першоджерела комунікативної філософії*. К. : Либідь, 1996. С. 84–90.
4. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. Пер. з нім. Л. Ситніченко та О. Лозінської. К. : ППС-2002, 2007. 436 с.
5. Дудченко В. В. Аналітична юриспруденція про концепт. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса : Юрид. л-ра., 2005. Т. 4. С. 34–45.
6. Дудченко В.В. Плюралістичне праворозуміння: досягнення української юриспруденції. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. О.: Юрид. літ., 2006. С. 42-54.
7. Дудченко В.В. Про традицію плюралістичного правопізнання у дорадянській юриспруденції. *Держава і право: Зб. наук. праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 33. С. 96-103.
8. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: Монографія. О.: Юрид. літ., 2006. 304 с.
9. Оборотов Ю. Від ціннісної характеристики – до формування аксіометрії права і держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. No 1. С. 150–158.
10. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. I. С. 41–43.
11. Оборотов Ю. Місцерозвиток в основі апологізації українського права. *Право України*. 2011. No 8. С. 142–150.
12. Оборотов Ю. Н. К вопросу о формировании глобальной

правової. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса : Юрид. л-ра, 2011. Т. X. С. 229–236.

13. Оборотов Ю. Н. Традиции и новации в правовом развитии : моногр. Одеса : Юрид. л-ра, 2001. 160 с.

14. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. *Право України*. 2010. № 4. С. 49–55.

15. Рафальський О. О., Самчук З. Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.

16. Berman P. S. Global Legal Pluralism. *University of Southern California Law Review*. 2007. Vol. 80. P. 1155-1237.

17. Kjaer F. P. The Concept of the Political in the Concept of Transnational Constitutionalism: A Sociological Perspective. *After Globalization: New Patterns of Conflict and their Sociological and Legal Reconstruction* / Christian Jorges, Tommi Ralli (eds.). Oslo: Arena, 2011. P. 285-321.

18. Sciulli D. Theory of Societal Constitutionalism. Foundations of Non-Marxist Critical Theory. Cambridge : Cambridge Univ. Press. 1992. 380 p.

Тема 3. Ризомний характер системи сучасного права (2 год.)

1. Використання неокласичної та посткласичної методології в процесі дослідження системи сучасного права.

2. Ризомна (структурно-системна сукупність, цілісність) парадигма сучасного права.

3. Ризомна модель системи сучасного права у поєднанні з його системністю.

4. Застосування креативності загальної теорії права та держави при розгляді правової реальності як ризомного середовища.

Методичні рекомендації

Відхід від класичного розуміння структури сучасного права базується на особливій (нетрадиційній) парадигмі сучасного праворозуміння –

ціннісно-нормативному праворозумінні епохи постмодерну. Власне у дусі постмодерну та рамках такого ціннісно-нормативного праворозуміння Ю.М. Оборотовим і пропонується зовсім інший підхід до трактування правової реальності як ризомного середовища, що володіє іманентним креативним потенціалом самоорганізації. На думку вченого, розгляд права як цілісності є перспективним з використанням для такого його розгляду поняття ризому, яке якраз фіксує позаструктурний і нелінійний спосіб організації цілісності. Саме бажання науковця в нових характеристиках осмислити існування сучасного правового простору приводить до формування та використання таких понять, які зараз ще не вписані в категоріальний апарат юриспруденції.

У зв'язку з цим сьогодні заслуговує увагу юристів термін «ризома», який був запозичений із ботаніки та перейшов у сучасну науку завдяки однойменній роботі («Rhizome») двох відомих постмодерністів Жіля Делезу та Фелікса Гваттарі. У біології під ризоною розуміють особливий спосіб життєдіяльності багатолітніх трав'янистих рослин, коріння яких під землею постійно та безсистемно розгалужується на багато нових частин, і такі розгалуження переплітаються між собою. У філософії постмодерну вважається класичним порівняння дерева та ризому як двох різних способів мислення: перше – як щось стабільне, ієрархічно-системне, цілісне та передбачуване, а друге – велика кількість безладно переплетених відростків або пагонів, що ростуть у всіх напрямках, які не мають єдиного кореня, сполучного центру.

Беручи до уваги вищезазначене, ризомна модель системи права протистоїть лінійній організації правового простору, яка виключає хаос і не визнає його досягнень у процесі створення правової матерії. Нелінійні процеси розвитку (такі, що за певних умов деякі внутрішні або зовнішні збурення можуть привести систему до принципово нових станів для виникнення нових стійких структур), а також нерівноважні системи (ті, які далекі від рівноваги) досліджується в рамках такого напрямку наукових

досліджень, як «синергетика». Сам термін «нелінійність» є фундаментальним поняттям синергетики правосвідомості як відносно нового напрямку досліджень природи права в сучасній загальнотеоретичній юриспруденції, на основі якого розроблена парадигма правової нелінійності. Нелінійність у синергетиці права позначає можливість нормативно несподіваних (але достатньо прогнозованих та передбачених) швидких або оперативних змін напрямків протікання процесів актуального і неактуального нормотворення, їх багатоваріантність, множинність шляхів регулятивного розгортання, випадкового вибору одного з них як пріоритетного у межах певного, нормативно детермінованого поля регулятивних можливостей чинного права.

При цьому система сучасного права, не будучи центрованою системою, все ж таки має певну кореневу основу, від якої (ніби від підземної частини стебла) беруть свій початок більшість галузей права. Ознака «комплексність» по відношенню до галузі права в рамках ризомної моделі системи права свідчить не про перехідний стан відповідного інституту чи підгалузі права на шляху їх формування як галузі права, а виражає складність (багатоаспектність) галузевого правового режиму такої галузі в порівнянні з правовими режимами основних галузей права. Головною рисою комплексних галузей права є входження до предмету їх регулювання кола суспільних відносин, що виокремилися з ризомних основних галузей права, проте мають свою специфіку, що зумовлює їх автономність.

При цьому комплексна галузь права не є ані «надгалуззю», ані «супергалуззю», оскільки на будь-якому етапі свого розвитку може розгалуздитися на декілька нових галузей права, частково переплестися з іншою або повністю приєднатися до неї чи взагалі припинити свій розвиток. переплетіння галузей права між собою є нічим іншим, як процесом використання одних і тих же інститутів права різними галузями.

Беручи за основу ризомну модель системи права, зазначається, що комплексною галуззю права є сукупність правових норм та принципів,

регулюючих як публічно-правові, так і приватно-правові відносини, які неможливо регламентувати однією з профільних (базових) галузей права. Наприклад, головною рисою концепції господарського права є те, що така комплексна галузь права фокусується на поєднанні приватних інтересів та публічних інтересів.

Завдання 1

Охарактеризуйте поняття «ризوما» права з огляду на сучасні перетворення правової сфери.

Завдання 2

Назвіть та охарактеризуйте «комплексні» та «міжгалузеві» інститути права.

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Аніщук Н.В. Система гендерного права : поняття та основні структурні елементи. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2010. № 9. С. 371-381.

2. Добробог Л.М. Закономірності виникнення, розвитку та функціонування комплексної галузі права як елемента системи права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2015. 34 с.

3. Дудченко В. В. До питання щодо становлення новаційного науково-правового мислення. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу (м. Одеса, 20–21 травня 2011 р.). Т. 1 / відп. ред. д-р юрид. наук. В. М. Дрьомін; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2011. С. 38-42.

4. Дудченко В. В. Подальший розвиток природно-правової концепції в українській юриспруденції. *Держава і право* : збірник наукових

праць. Юридичні і політичні науки. К., 2010. Випуск 50. С. 803–804.

5. Дудченко В. В., Аракелян М. Р., Завальнюк В. В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2014. 183 с.

6. Дудченко В. В., Капустіна Н. Б., Горобець К. В. Сучасні філософсько-правові доктрини : навчально-методичний посібник. Одеса : Фенікс, 2018. 76 с.

7. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: Монографія. О.: Юрид. літ., 2006. 304 с.

8. Заморська Л.І. Правова нормативність в умовах становлення та розвитку українського права: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса : НУ «ОЮА», 2014. 44 с.

9. Козюбра М. І. Моделі (типи) юридичної аргументації. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2013. Т. 144–145. С. 3–8.

10. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівень. *Право України.* 2010. № 4. С. 10–21.

11. Кравченко С. П. Навчальна дисципліна «Мова українського права». *Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції* : монографія. Одеса, 2012. С. 410–417.

12. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю.М. Оборотов та ін. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.

13. Манько Д. Г. Взаємозалежність правових систем в умовах глобалізації та інтеграції: позитивний та негативний аспекти. *Євроінтеграція: польський досвід і українські перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 12 квітня 2019 р.) / за ред. А. Ф. Крижановського; уклад.: Н. М. Крестовська, С. І. Цуркану. Одеса : «Гельветика», 2019. С. 14–16.

14. Оборотов Ю. Від ціннісної характеристики – до формування аксіометрії права і держави. *Філософія права і загальна теорія права.* 2012. № 1. С. 150–158.

15. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. I. С. 41–43.
16. Оборотов Ю. Місцерозвиток в основі апологізації українського права. *Право України*. 2011. № 8. С. 142–150.
17. Оборотов Ю. Н. Традиции и новации в правовом развитии : моногр. Одесса : Юрид. л-ра, 2001. 160 с.
18. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. *Право України*. 2010. № 4. С. 49–55.

Тема 4. Регулювання і координація у розвитку сучасного права (2 год.)

1. Механізм правового регулювання в сучасному праві.
2. Місце правового регулювання в розгалуженій системі соціальної регуляції.
3. Нормативно-правове та нормативно-юридичне регулювання в сучасному праві.
4. Принципи взаємодії та координації у розвитку сучасного права.

Методичні рекомендації

У ХХІ столітті, коли люди стали активнішими й обізнаними у своїх правах, обов'язках, свободах, поширюються рухи для встановлення ширших граней для кожної особистості або групи осіб. В основному люди вимагають забезпечення їхніх власних прав, виконання обов'язків чиновниками й депутатами, збалансування зарплатні та суми податків, одним словом задоволення звичайної потреби в комфортному житті. Але завжди є такі, що мають на меті глобальні зміни, розширення кордонів стосовно прав суспільства або певних груп населення, встановлених правом. Тож виникає питання: наскільки доречні ті межі, встановлені державою й правом для суспільства сьогодні, та наскільки ефективно вони діють?

Завдяки механізму правового регулювання, сукупності способів (дозволяння, зобов'язання, заборона), методів (диспозитивний, імперативний,

рекомендаційний, заохочувальний) і засобів дотримання вимог правового регулювання встановлюється певний обсяг прав осіб, нормами права закріплюються зобов'язання й заборони для забезпечення рівності й справедливості членів соціуму. Однак межі, встановлені державою й правом, сьогодні не відповідають вимогам населення, яке вже має високий рівень правосвідомості й бажає домогтися розширення прав відповідно до сучасних умов життя.

У багатьох країнах з високим рівнем розвитку влада йде на поступки населенню й відповідно до реалій змінює законодавчо закріплені норми права, що регулюють суспільні відносини. Звісно, розширення певних прав відбувається з огляду на менталітет країни та її моральні установки. Існує безліч рухів за зміни в обсязі певних прав і свобод людей у бік їх розширення, в основному для забезпечення вищого рівня життя населення й зменшення кількості обов'язків, або їх пристосування до сучасних умов. Невідповідність бажаного життя й реального призводить до апатії й недовіри до права й політики, що проявляється в неправомірній поведінці. Неправомірна поведінка може бути небезпечною для окремих осіб або суспільства загалом.

Якість правового впливу на суспільні відносини відображають цінність, ефективність й економність правового регулювання. Цінність правового регулювання характеризується позитивним впливом на існування й розвиток особи, створенням кращих умов для суспільства, групи осіб або окремої особистості. Економність визначається шляхом врахування витрат (предметно-речових, грошових, часових, кадрових, фізично-людських та інших), пов'язаних з досягненням певного результату правового регулювання. Останній критерій дієвості правового регулювання – ефективність, яка визначається порівнянням отриманого результату й початкової мети.

Існують різні підходи щодо визначення змісту терміну «координація». Більш того, досліджуваний термін привертає науковий інтерес вчених-

правників різних галузей права, що вкотре підкреслює необхідність та важливість інституту координації не лише як правового явища, а й реальної форми протидії злочинам та правопорушенням. Однак найчастіше координацію розуміють як одну з функцій управління, що існує поряд із такими функціями, як планування та контроль.

Координаційне правове регулювання:

- має дво- або багатосторонній характер;
- є самостійним пошуком безпосередніми учасниками відносин, що піддаються правовому регулюванню, узгоджених між цими суб'єктами правових форм їх взаємодії;
- прийняті рішення є обов'язковими виключно для сторін даних відносин;
- поширюється на правові відносини, не врегульовані в централізованому порядку або на такі, які потребують правової регламентації;
- не суперечить централізованому правовому регулюванню;
- забезпечується державним примусом (в разі необхідності) через звернення до відповідних юрисдикційних органів (колективний трудовий договір).

Завдання 1

Охарактеризуйте вплив на суспільну поведінку регулювання та координації сучасного права.

Завдання 2

Назвіть основні принципи координації у розвитку сучасного права.

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова. *Право*

України. 2010. № 4. С. 143–147.

2. Бігун В. Людина у праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 126–128.

3. Бірюков Р. М. Глобалізація та її вплив на правову сферу. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 2. С. 36–40.

4. Васецький В. Ю. Зближення правових систем світу на основі розвитку інституту захисту прав людини. *Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики. Науково-практичний юридичний журнал*. Випуск 2. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. С. 73–75.

5. Волинка К. Забезпечення прав і свобод особи в Україні : теоретичні і практичні аспекти. *Право України*. 2000. № 11. С. 30–36.

6. Грищук О. В. Людська гідність у праві : філософські проблеми. Київ : Атіка, 2007. 432 с.

7. Гудима Д. Філософсько-антропологічний підхід – методологічний фундамент сучасної юридичної науки. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 122–124.

8. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / О. Гьофе ; пер. з нім. Л. С. Ситніченко, О. С. Лозінської. Київ : ППС-2002, 2007. 436 с.

9. Дадонов О.Г. Державна інформаційна політика і становлення інформаційного суспільства в Україні. *Страт. панорама*. 2002. № 1. С. 166–170.

10. Дзьобань О. П. Вплив глобалізаційних процесів на національні право й правову культуру. *Гілея : науковий вісник*. 2013. № 72. С. 529–534.

11. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса, 2006. 304 с.

12. Дудченко В. В., Аракелян М. Р., Завальнюк В. В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2014. 184 с.

13. Оборотов Ю. М. Поняття образ держави та його різновиди в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21 С. 7-12.

14. Оборотов Ю. Образы государств в глобализующемся мире. *Закон и жизнь*. 2004. №. 8. С. 4-8.

15. Оборотов Ю.М. Зміна образу держави в умовах глобалізації. *Наукові праці Одеської національної академії*. Одеса, 2005. Т. 4. С. 19–25.

16. Ю.Н. Оборотов. К вопросу о формировании глобальной правовой системы. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2011. Том 10. С. 229-236.

Тема 5. Тверде і м'яке право як поділ сучасного права (2 год.)

1. Феномен м'якого права і парадигма поліцентричності системи сучасного права.

2. М'яке право в механізмі сучасного права.

3. Співіснування норм створюваних та реалізованих державною та норм створюваних та реалізованих іншими авторитетними центрами суспільства.

4. Авторитетність та цінність норм м'якого права.

Методичні рекомендації

Усі без винятку вчені-правники декларують дві необхідні властивості м'якого права: це правила поведінки, які потрібно виконувати, але вони не є юридично обов'язковими. Тому ні в кого немає сумнівів, що м'яке право створює обов'язки і ці обов'язки не є юридично обов'язковими.

Ці дві якості є необхідними, але, звісно, недостатніми для повної характеристики м'якого права. Що в правовому дискурсі розуміється під обов'язком? Найкраще на це запитання відповів Г. Харт: «Правила мисляться і описуються як розпорядження, що накладають обов'язки в тому випадку, коли існує нагальна загальна вимога їм відповідати, підкріплена значним

тиском з боку соціуму проти тих, хто не дотримується їх або намагається реалізувати їх недотримання» . Слід виділити дві обставини, згадані у цій тезі: загальна вимога виконувати правила; ця вимога підкріплена значним тиском із боку соціуму. За словами Г. Харта: «Саме серйозність соціального тиску стосовно порушників правил є першорядним чинником, визначальним ситуації, коли йдеться про обов'язки».

Підкреслимо, що, хоча соціальний тиск стосовно порушників обов'язків є першочергово важливою обставиною, загальна вимога виконувати обов'язки не обов'язково є прямим наслідком такого тиску. Наводяться приклади стандартів надання допомоги у надзвичайних ситуаціях у Нідерландах. Основну відповідальність за якість надання допомоги в таких ситуаціях покладено на місцеву владу, а Міністерство внутрішніх справ розробило стандарти допомоги, які не є обов'язковими. Місцева влада, виходячи зі специфіки конкретних місцевих умов, може відступати від стандартів. Однак вони вважають за краще слідувати стандартам, не відхиляючись від них навіть тоді, коли для цього є певні передумови. Наслідування розробленим і опублікованим правилам, нехай і не обов'язковим, є для місцевої влади Нідерландів більш надійним способом дій, ніж прояв ініціативи. Тим не менш, певний тиск завжди існує, інакше не було б сенсу говорити про те, що м'яке право створює обов'язки. У наведеному прикладі тиск полягає у побоюваннях, що, відступивши від наявних писаних правил і припустившись при цьому помилки, неможливо буде уникнути звинувачень у некомпетентності, несумлінності та ін. Хоча подібна помилка, вже допущена при дотриманні правил, може бути виправдана саме тим, що їм слідували.

Термін «м'яке право» самою своєю появою пропонує розширити межі розуміння терміна «право», включивши до нього як норми, створення та виконання яких залежить від суверенітету і, відповідно, від апарату (норми твердого права), так і норми, у всьому аналогічні першим але до суверенітету індиферентні.

Це нове явище — право, індиферентне до суверенітету і до територіальних кордонів, як єдиної системи поки що не існує, як і в ранню епоху Середніх віків (1100—1400 рр. н. е.) не існувало сучасних правових систем, що спираються на суверенітет. Обов'язкові правила поведінки тоді були у вигляді розрізнених, погано систематизованих текстів. Потрібно було близько 400 років, щоб на їх основі стали створюватися перші правові системи.

Сьогодні відбувається щось подібне, і поява в правовому дискурсі терміна «м'яке право» говорить про те, що виникає нове право, яке не спирається на силу, суверенітет та територіальні межі держав. Розуміння права як соціальної системи, тісно пов'язаної з державою, розвивається, і ми повертаємося (природно, зовсім на іншому рівні знань) до розуміння права як соціальної системи, яка має всі докладно розглянуті атрибути, крім державноцентричності (моноцентричності). Саме ця спільність атрибутів і дозволяє сьогодні говорити про право як про поліцентричну систему, в якій співіснують як норми, створювані та наведені у виконанні державою, так і норми, що створюються та виконуються іншими авторитетними центрами.

Поняття «м'яке право» (soft law) сьогодні вже міцно увійшло у науковий обіг незважаючи на всю його невизначеність і дискусійність. При цьому якщо раніше феномен м'якого права досліджувався переважно в межах науки міжнародного права, то останнім часом спостерігається інтерес до цієї проблематики на рівні теорії права і галузевих правових наук.

У сучасних умовах «м'яке право» перетворюється на дієвий інструмент регулювання, наприклад, корпоративних і взагалі господарських відносин на національному рівні. Міжнародні стандарти корпоративного управління виступають орієнтиром для розвитку корпоративного права всіх держав світу. Суб'єктом «правотворчості» в такому випадку є не держава, а міжнародна організація, що формулює й ухвалює рекомендаційні акти.

Завдання 1

Назвіть характеристики «м'якого» права, що відрізняють його від «твердого» права.

Завдання 2

Визначте роль «м'якого» права в розвитку правових систем сучасності.

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Манько Д. Г. М'яке право та його роль у реалізації інвестиційних проектів. *Торгово-економічна і гуманітарна співпраця між Україною і Китаєм у контексті проекту «Один пояс – один шлях»* : матеріали науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 січня 2018 р.) / Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2018. С. 6–7.
2. Гулевська Г. Ю. Норми «м'якого права» (soft law) у регулюванні міжнародних економічних відносин. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. No 3. С. 248–251.
3. Арабаджи Н. Б. Класичні, некласичні та постнекласичні теорії правового порядку: критерії співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. О. : Юрид. л-ра, 2011. Вип. 62. С. 584–590.
4. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : моногр. К., 2011. 303 с.
5. Габермас Ю. Комунікативна дія та дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Першоджерела комунікативної філософії*. К. : Либідь, 1996. С. 84–90.
6. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. Пер. з нім. Л. Ситніченко та О. Лозінської. К. : ППС-2002, 2007. 436 с.
7. Дудченко В. В. Аналітична юриспруденція про концепт. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса : Юрид. л-ра., 2005. Т. 4. С. 34–45.

8. Дудченко В.В. Плюралістичне праворозуміння: досягнення української юриспруденції. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. О.: Юрид. літ., 2006. С. 42-54.
9. Дудченко В.В. Про традицію плюралістичного правопізнання у дорадянській юриспруденції. *Держава і право: Зб. наук. праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 33. С. 96-103.
10. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: Монографія. О.: Юрид. літ., 2006. 304 с.
11. Оборотов Ю. Від ціннісної характеристики – до формування аксіометрії права і держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 150–158.
12. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. I. С. 41–43.
13. Оборотов Ю. Місцерозвиток в основі апологізації українського права. *Право України*. 2011. № 8. С. 142–150.
14. Шалінська І.В. Акти «м'якого права»: поняття та значення у міжнародному правопорядку. *Соціологія права*. 2011. №2. Бібліогр.: 14 назв. укр.
15. Мінченко О.В. М'яке право як формалізований мовленнєвий акт. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. №3. С. 24-27.
16. Кирилюк О.В. М'яке право як нормативна основа глобального інформаційного суспільства. *Actual problems of international relations*. 2015. № 125 (1). С. 106-117.
17. Смирнова К. Концепція «м'якого» права (soft law) в міжнародному праві та праві Європейського Союзу. *Український часопис міжнародного права*. 2012. №3. С. 74-78
18. Шеремет О.С. Місце «м'якого» права в окремих сферах міжнародних відносин. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2011. №3. С. 179-183
19. Волохов О.С. Особливості використання «м'якого» права в актах

міжнародного регулювання праці. *Форум права*. 2012. №2. С. 94-101.

20. Шпакович О.М. «М'яке» право і міжнародні організації. *Публічне право*. 2011. №4. С. 173-179.

Тема 6. Медіація і відновна відповідальність у сучасному праві (4 год.)

1. Концепція альтернативного вирішення суперечок без звернення до формальної системи судочинства.
2. Принципи медіації.
3. Основні сфери застосування медіації.
4. Етапи процесу медіації.
5. Примирення як центральний елемент відновного правосуддя.

Методичні рекомендації

Медіація є одним з найпоширеніших у світі альтернативних способів урегулювання конфліктів (спорів). Упровадження медіації в Україні на сьогодні є одним з актуальних напрямів реформування системи доступу громадян до справедливого правосуддя та ефективним засобом зниження конфліктного потенціалу суспільства в цілому. У зв'язку із цим кожен професійний юрист має володіти знаннями про медіацію, уміннями й навичками роботи із цим інструментом альтернативного вирішення конфліктів (спорів).

У літературі існують різні думки щодо походження поняття «медіація»:

- від латинського «mediatio» — здійснювати посередництво, або «mediare» — бути посередником⁸²;

- від грецького «medos» — нейтральний, незалежний від сторони.

Медіація — структурована добровільна та конфіденційна процедура позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйняттого рішення.

Метою медіації є обговорення, усвідомлення й опрацювання складної конфліктної (проблемної) ситуації задля оптимального виходу з неї. В обговоренні має бути місце різним поглядам, думкам, часто несумісним, щодо самих подій або варіантів виходу з важкої ситуації. Результатом успішної медіації є досягнута під час обговорення конкретна угода. Рішення, прийняті в медіації, можуть бути закріплені в угоді лише в разі, якщо кожна зі сторін конфлікту (спору) їх визнає.

Головними передумовами медіації є: прагнення сторін на мирне врегулювання конфлікту (спору) та добровільність їх участі в процедурі медіації. Об'єднавши зусилля, аби врегулювати проблему, замість сприйняття опонента як ворога, сторони конфлікту можуть розраховувати на досягнення домовленостей, які передбачають взаємну згоду — консенсус (співробітництво). Досягнувши консенсусу, сторони конфлікту приймають таке рішення, яке дозволяє їм конструктивно будувати подальші взаємовідносини і спільну діяльність.

Медіація має суттєві відмінності від інших альтернативних способів урегулювання конфліктів, зокрема від переговорів та арбітражу.

Основними характерними рисами медіації є:

- медіація є особливим видом переговорів, що мають певну структуру;
- обов'язкова участь медіатора;
- медіатор не є представником жодної зі сторін;
- медіатор сприяє сторонам у проведенні переговорів і досягненні взаємоприйняттого рішення;
- медіатор не досліджує докази і не встановлює факти;
- медіатор не примушує сторони до прийняття певного рішення та не надає поради щодо можливих варіантів рішень;
- медіатор не виносить обов'язкового для сторін рішення;
- активна роль самих сторін у переговорах щодо самостійного пошуку можливих рішень.

Таким чином, медіація є особливою формою переговорів, а її природа визначена місцем і роллю медіатора в цій процедурі. Оскільки медіатор не наділений правом і повноваженнями приймати будь-які рішення, нічого не буде вирішено, якщо обидві сторони не погодяться на це. Усвідомлення, що варіанти рішень не можуть бути нав'язані медіатором, значно зменшує напруження всіх сторін та зменшує ймовірність того, що будь-яка із сторін конфлікту буде відстоювати лише займану позицію.

Механізм медіаційної процедури вибудовується насамперед на системі певних принципів, які враховують досвід застосування медіації у різних державах, менталітет населення та правові традиції певної держави.

Історія становлення медіації у зарубіжних державах свідчить, що принципи медіаційної процедури кристалізувалися у процесі практики, формулювалися у документах медіаторських спільнот, після чого закріплювалися в нормативно-правових актах.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про медіацію» медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації. Принципи медіації поширюються на стадію підготовки до медіації.

Ураховуючи норми Закону України «Про медіацію» та науково-практичний доробок медіаторської спільноти, за функціональним призначенням принципи медіації умовно можна поділити на організаційні та процедурні.

Організаційні принципи характеризують особливості проведення медіації та статус її учасників.

Процедурні принципи характеризують порядок проведення медіації.

Принцип активності та самовизначення (принцип власної відповідальності) закріплено в ст.6 Закону України «Про медіацію». Зміст цього принципу полягає в тому, що сторони медіації самостійно визначають коло обговорюваних питань, варіанти врегулювання конфлікту (спору) між

ними, зміст угоди за результатами медіації, строки та способи її виконання, інші питання щодо конфлікту (спору) та процедури медіації з урахуванням рекомендацій медіатора та інших учасників медіації. Остаточні рішення приймаються виключно сторонами медіації.

Принцип добровільності полягає в наявності в сторін права особистого волевиявлення на проведення процедури медіації та свободи її припинення на будь-якому етапі процедури медіації. До змісту цього принципу також включається і правомочність сторін приймати будь-які рішення щодо розв'язання конфлікту тільки за взаємною згодою.

Принцип рівності прав сторін медіації полягає в наявності рівних за змістом та обсягом суб'єктивних прав у кожної зі сторін. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Сторонам надаються однакові права висловлювати свої думки, зауваження, визначати порядок денний, оцінювати прийнятність пропозицій та умов примирення.

Принцип конфіденційності полягає в тому, що інформація щодо підготовки та проведення медіації є конфіденційною, якщо сторони медіації не домовилися про інше. Медіатор, сторони та інші учасники медіації не мають права розголошувати інформацію щодо медіації без згоди сторін якщо сторони медіації не домовилися про інше. Медіатор, сторони та інші учасники медіації не мають права розголошувати інформацію щодо медіації без згоди сторін.

Принцип нейтральності та неупередженості медіатора визначено в ст.8 Закону України «Про медіацію» і полягає в тому, що медіатор має бути нейтральною, неупередженою особою, яка допомагає сторонам конфлікту (спору) здійснити комунікацію, досягти порозуміння та проводити переговори.

Принцип нейтральності та неупередженості медіатора визначено в ст.8 Закону України «Про медіацію» і полягає в тому, що медіатор має бути нейтральною, неупередженою особою, яка допомагає сторонам конфлікту (спору) здійснити комунікацію, досягти порозуміння та проводити переговори.

Принцип незалежності відокремлений від принципу нейтральності та полягає в тому, що медіатор є незалежним від сторін конфлікту, а також інших осіб: експертів, представників та державних органів. Ніхто не може втручатися в діяльність медіатора та здійснювати певний тиск. Таким чином, принцип незалежності передбачає, що медіатор є незалежним від зовнішніх і внутрішніх факторів, які можуть вплинути на процедуру медіації.

Принцип поінформованості. Даний принцип полягає в тому, що сторони конфлікту мають бути поінформованими щодо своїх правових та інших позицій, які можуть суттєво вплинути на подальше рішення. Поінформованість є певною гарантією того, що медіаційна процедура буде проходити без приховування та упушення певної інформації та фактів.

Принцип структурованості та гнучкості медіації. Структурованість медіаційної процедури означає, що медіатор має будувати переговори в чіткій послідовності.

Принцип відкритості результату полягає в тому, що сторони приймають рішення, які є реальними для виконання обома сторонами конфлікту, вимірюваними в часі та просторі.

Медіація виникла під час великої депресії в США в 1930-х роках як спосіб вирішення сімейних та трудових конфліктів. Завдяки медіації були зупинені тривалі масштабні страйки. На сьогодні медіація зарекомендувала себе як ефективний спосіб вирішення спорів в більшості країн світу практично у всіх сферах життя.

Основна сфера застосування медіації:

- бізнес-конфлікти та трудові спори;

- сімейні, спадкові, земельні, житлові та інші цивільні правовідносини;
- будівельні конфлікти, суперечки в страховій та банківській сферах;
- сфера авторського права та інтелектуальної власності, IT-галузь;
- міжкультурні конфлікти;
- конфлікти в громадах.

Застосування медіації особливо ефективно у вирішенні конфліктів, що чутливі до збереження стосунків. Наприклад, застосування медіації в сімейних конфліктах призводить до зменшення кількості вирішення конфліктів в судовому порядку до 60%.

Один з ефективних напрямків застосування медіації – «шкільна медіація», основна ідея якої базується на тому, що конфлікт є нормальною частиною життя, яку можна використовувати як можливість і самі школярі можуть ефективно вирішити свої конфлікти.

Медіатор – нейтральна стосовно сторін конфлікту третя сторона (спеціально підготовлений посередник), яка сприяє досягненню сторонами взаємоприйнятної згоди розв'язати цей спір, зосереджуючись при цьому на інтересах сторін, а не на правових позиціях або договірних правах.

Роль медіатора:

- дає можливість почути всі сторони;
- допомагає відновити порозуміння та встановити мирну комунікацію;
- не представляє жодну зі сторін та не приймає жодних рішень;

Медіатор має бути неупередженим у ставленні до сторін, фактів, суджень у конфлікті (спорі), усвідомлено залишаючи осторонь власні стереотипи та власний життєвий досвід, не має права оцінювати поведінку та погляди сторін медіації.

Переваги медіації:

- економія часу та фінансових ресурсів;
- можливість впливати на результат;

- конфіденційність процедури та менший стрес;
- можливість збереження чи відновлення ділових взаємин можливість запобігти виникненню конфліктів у майбутньому у разі успішної медіації – гарантія виконання рішення;

Основною з переваг вирішення спорів через медіацію є те, що сторони конфлікту повністю контролюють процес прийняття рішення із врегулювання спору й остаточне розв'язання конфліктного питання залежить саме від сторін, а не від суду.

Переваги медіації та її відмінність стосовно судового процесу:

Домовленість. Питання вирішуються шляхом укладання договору, на відміну від судового розгляду, який регулюється процесуальним законодавством.

Строки. Розв'язання питання залежать від сторін та їх готовності до прийняття рішення. Водночас судовий процес може тривати до декількох років.

Виграш-виграш. Завдяки мирному розв'язанню питання, кожна сторона отримує, що бажає (виграш-виграш). Рішенням суду, як правило, одна зі сторін не задоволена (виграш-програш).

Сприйняття. Процедура медіації проходить в неформальній обстановці, що допомагає сторонам проводити конструктивну розмову. Судовий процес проходить у судовій залі за чіткими правилами, часто за присутності не самої сторони, а її представника.

Майбутнє. В медіації відбувається орієнтація на майбутнє спілкування сторін. В судовому процесі орієнтація переважно на минулому та на подіях, що вже відбулися.

Враховання. В медіації враховується думка кожної сторони, натомість в судовому розгляді враховується думка, яка має більшу аргументацію та доказову базу.

Конфлікт. Завдяки медіації сторони врегульовують конфлікт між собою. Після судового процесу конфлікт між сторонами може залишитись та тривати надалі.

Витрати. Витрати на медіатора мінімальні. В рамках судового процесу необхідно сплатити судовий збір, послуги адвоката, можливі витрати на експерта.

Стрес. Процес медіації характерний мінімальністю стресових ситуацій, натомість судовий порядок врегулювання суперечки є більш нервовим.

Конфіденційність. Медіація – конфіденційна процедура, що дозволяє уникнути розголосу обставин приватного життя сторін, що не завжди можна забезпечити в ході судового розгляду.

Вплив пандемії COVID-19. Конфлікти, спричинені наслідками пандемії COVID-19 та певні перешкоди щодо доступу до судів, створили новий запит для розвитку послуг медіації.

Медіація дозволяє скоротити навантаження на судову систему та судові витрати, строки розгляду справ та відсоток оскаржуваних рішень, негативне навантаження на суд та його учасників та загалом соціальне напруження в суспільстві.

Етап 1. Підготовка до медіації, протягом якого медіатор:

- вивчає історію проблеми та основну інформацію про сторони конфлікту;
- переглядає нормативні документи, за потреби консультиється з іншими фахівцями;
- налагоджує контакт зі сторонами та проводить індивідуальні зустрічі з ними; організовує безпечне та комфортне місце для проведення медіації.

Етап 2. Початок, протягом якого відбувається:

- підписання договору з медіатором;
- вступне слово медіатора;

- збір даних та оголошення порядку і правил; з'ясування позицій сторін;
- визначення тем для обговорення.

Етап 3. Переговори.

На цьому етапі відбувається виявлення інтересів кожного учасника конфлікту та з'ясування потреб, що приховані за виявленими інтересами.

Етап 4. Пошук можливостей та ідей для рішення.

На цьому етапі з'ясовуються позиції та інтереси кожної зі сторін. Також досить часто спростовуються хибні уявлення, думки, погляди, що дає змогу кожній зі сторін стати на місце іншої та зрозуміти вимоги опонента.

Етап 5. Укладання та підписання угоди, в ході чого медіатор:

- перевіряє напрацьовані варіанти рішень на реалістичність та можливість практичної реалізації;
- уточнюються деталі, узгоджуються пункти угоди, формується остаточне рішення, яке задовольняє всіх учасників.
- учасники ознайомлюються з текстом угоди та підписують її (за загальним правилом, укладається у 2-х примірниках). Ця угода описує чіткий план виходу з конфліктної ситуації з вказаними часовими рамками та розподілом відповідальності між учасниками конфлікту.

Медіаційна угода (Угода про примирення) – це письмова угода про здійснення медіації (тобто розв'язання конфлікту чи спору та (або) усунення чи відшкодування спричиненої шкоди), що укладається між медіатором та сторонами конфлікту чи спору.

Поняття “відновне правосуддя” походить від англійського словосполучення “restorative justice”, що правильніше визначати не як конкретний метод чи техніка, а як підхід до питань злочину і покарання. Як відзначає Т. Маршалл, “відновне правосуддя – це процес, за допомогою якого сторони, втягнуті в злочин, спільно вирішують, як поведися з його наслідками і які висновки необхідно зробити на майбутнє”.

Відновне правосуддя покликане не скасувати офіційне правосуддя, а надати йому за рахунок використання відповідного способу вирішення кримінальних ситуацій відновлювального характеру. Зазвичай програми відновного правосуддя реалізуються за рахунок партнерства громадськості і правосуддя, у рамках якого розроблюється порядок проходження учасниками програми примирення й визначається юридичне значення її результатів.

Існує декілька моделей (форм) відновного правосуддя. Наведемо найпоширеніші з них:

- програми примирення потерпілих і правопорушників (відомі також під назвами “медіація” або “посередництво”, а також “примирення жертв і правопорушників”, “конференції жертв і правопорушників”);

- кола правосуддя – це програми, засновані на традиціях північноамериканських індіанців, що провадяться переважно в Канаді (рішення приймається в результаті обговорення й досягнення консенсусу серед широкого кола учасників);

- сімейні конференції, батьківщина яких – Нова Зеландія, де вони узаконені й базуються на традиціях корінного населення – маорі, які вважали західну модель правосуддя варварством. На їх думку, остаточне рішення фактично нав'язувалося державою, а не приймалося в результаті переговорів за участю родини чи громадськості. У 1989 р. у Новій Зеландії було прийнято закон “Про дітей, молодь та їхні родини”, відповідно до якого кримінальні справи, порушені стосовно неповнолітніх, передаються поліцією для вирішення на сімейні конференції. Слухання справи в суді замінюється зустріччю правопорушника й жертви, організованою представником системи соціального забезпечення за участю родин сторін, родичів, авторитетних серед громадськості людей, друзів, учителів та ін., під час якої всі присутні мають право висловити своє ставлення до події, дослідити факти і знайти вирішення проблеми, зокрема, відшкодувати збиток. І що головне – рішення повинно бути прийнято одногосно. Сімейні конференції функціонують

настільки успішно, що 80 % кримінальних справ у Новій Зеландії припиняються саме за їх результатами.

Завдання 1

Охарактеризуйте місце процедури медіації в розвитку правової системи України.

Завдання 2

Назвіть та наведіть практичні приклади застосування принципів медіації.

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування /уклад.: Н. Гайдук, І. Сенюта, О. Бік, Х. Терешко. Львів : ПАІС, 2007. 296 с.
2. Вільчик Т. Б. Роль адвоката у реалізації функції медіації у кримінальному судочинстві. *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 144–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2015_4_22
3. Дякович М. М. Нотаріус як медіатор. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 54–55. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/14.pdf
4. Землянська В. В., Ільковець Л. Б., Сегедін В. Б. Впровадження відновного правосуддя у кримінальне судочинство України : посібник. Київ : Видавець Захаренко В. О., 2008. 168 с.
5. Лапкін А. В. Участь прокурора в кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/62776/58260>
6. Леко Б., Чуйко Г. Медіація: підручник. Чернівці: Книги– XXI, 2014. 520 с.

7. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія. Київ : Інститут законодавства ВР України, 2018. 276 с.
8. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. No 2. С. 174–180.
9. Муза О. В. Деякі аспекти використання медіації в адміністративному судочинстві України. *Університетські наукові записки*. 2011. No 4. С. 239–244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_4_36
10. Нелін О. Медіація як один із альтернативних способів вирішення нотаріальних конфліктів. *Юридична Україна*. 2013. No 8. С. 4–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_8_3
11. Попов Г. В. Захист прокурором прав і свобод дітей. Київ : АртЕк, 2016. 383 с.
12. Практичне застосування медіації: практично-методичний посібник викладача / укл.: В. Каневська, К. Наровська. Київ, 2016. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Curriculum_Mediation_print.pdf
13. Прущак В. Роль судді під час здійснення процедури врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти та шляхи їх подолання. *Цивільне право і процес*. 2018. С. 44–48.
14. Романадзе Л. Д. Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новели: вплив на розвиток медіації. URL: <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protseksodeksiv-2.pdf>
15. Романадзе Л. Про медіацію та українське законодавство. URL: <http://law.ucu.edu.ua/malymy-krokomu-do-yevropy-luyiza-romanadze-pro-te-yak-mediatsiya-spruyaye-nablyzhennyu-ukrayinskogo-ta-yevropejskogo-zakonodavstva/>
16. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: світовий досвід та перспективи застосування у правовій системі України: монографія. Київ: Фенікс, 2013. 160 с.
17. Тюрін Г. Є. Порядок діяльності прокурора у кримінальному

провадженні на підставі угод. *Форум права*. 2014. No 2. С. 442–447. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/fp_index.htm_2014_2_78%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/fp_index.htm_2014_2_78%20(1).pdf)

18. Фурса С. Я. Знову про мирову угоду у цивільному процесі. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2005. No 6 (8). С. 5–8.

19. Цибуляк-Кустевич А. Роль судді в процедурах примирення та медіації (порівняльно-правове дослідження). *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2, Iss. 2. С. 282–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_2_45

20. Щербак С. В. Судові та виконавчі процедури у цивілістичному процесі. *Часопис Київського університету права*. 2014. No 1. С. 187–191.

21. Яновська О., Біцай А. Особливості участі адвоката у процедурі медіації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. No 1(99). С.21–24.

Тема 7. Метафора у мові права (2 год.)

1. Феномен метафори в правовій сфері.
2. Проблематика метафор в праві та юриспруденції як предмет міждисциплінарного інтересу
3. Наукові, нормативні та професійні метафори у мові права.
4. Використання метафор в юриспруденції

Методичні рекомендації

У наукових студіях останніх десятиліть мовознавці приділяють велику увагу питанням, що стосуються становлення й розвитку галузевої лексики взагалі й термінологічної зокрема. Однією з актуальних проблем є з'ясування ролі метафори у формуванні галузевої термінології. Елементи метафори спроможні проникати у літературу конкретної сфери, а зокрема юридичної з ряду причин. Поперед усього необхідно відмітити той факт, що неповторних стилістичних ресурсів у мові немає або майже немає. Юридичний дискурс та й іншої галузі не обмежується лише якимись особливими, тільки йому

притаманними факторами мовлення. Замкнутість даної сфери означає лише, що йому з однієї сторони притаманні спеціальні мовні засоби, що органічно входять у будову даного стилю, та з іншої сторони ряд інших мовних засобів, які не являються невід'ємною частиною мовної ткани стилю.

Юридична зацікавленість до метафори зумовлена змінами, що відбулися в структурі та динаміці сучасного знання про світ, фундаментальним переглядом позицій з питань співвідношення мови й мислення, мовним відображення дійсності, осмислення значущості метафори у процесі пізнання, концептуалізацією категоризації та репрезентації світу і прагненням збагнути сутність індивідуального, національного і загальнолюдського метафоричного мислення. Таким чином, на сучасному етапі розвитку філологічної науки стає очевидним необхідність виходу за кордони системи мови та усвідомлення значущості всіх складових в діаді «людина – мова», що дозволяє представити метафору в новому ракурсі.

Сьогодні метафора вживається практично в усіх сферах діяльності (у спорті: *jump the gun* – забігти вперед, *come up to scratch* – бути в формі, *if you can't beat them - join them* – приєднуйся до тих, кого не в змозі перемогти, в економіці: *bear* – спекулянт, який грає на зниження, *bull* – спекулянт, який грає на підвищення, у політиці: *dirty money* – грязні гроші, *animality* – тваринний світ (світ політиків), *"democratic" zombies* – демократичні зомбі, *reform course* – курс реформ), адже вона є найбільш компактним засобом вираження думки.

Для нас особливий інтерес представляє юридична метафора, оскільки у сучасному соціумі зростає значущість правових знань, і юридичні терміни широко використовуються не тільки професіоналами, але й рядовими носіями мови. Метафори в багато чому визначають правозастосовчу практику: кримінологи сперечаються з приводу опису реагування на злочинність: боротьба або протидія, в конституційному праві обговорюються проблеми побудови правової держави. Юридична метафора включає не тільки слова з терміносфери юридичної сфери, що от ображають існуючу

контрадикцію охоронної та каральної функції, але й лексеми, що були запозичені з інших професіональних сфер знань (професіоналізми, жаргонізми) або з живої мови. Останні, як правило, мають емоційно-експресивну окраску, пов'язану з оціночними характеристиками соціуму, що дозволяє юридичній метафорі, з однієї сторони, збільшувати свій семантичний потенціал у рамках спеціального дискурсу, а з іншої бути впізнаною і зрозумілою для більшості членів лінгво-культурної спільноти. Таким чином, досліджуваний феномен, оминаючи проблему розуміння спеціальної термінології, дозволяє перейти від діалекту вузько професіональних юридичних знань до мовлення.

В юридичному дискурсі реалізується евристичний потенціал метафори як інструменту для утворення нових значень. Нове значення утворюється шляхом переносу цілого фрейму з конкретної сфери в абстрактну, при цьому структура фрейму повністю або частково зберігається. Далі в індивідуальному лексиконі індивіда здійснюється метафоричне картування отриманої інформації на перетині вказаних вище концептуальних областей, що забезпечує основу її функціонування в індивідуальному лексиконі. Спільна взаємодія перцептивної та когнітивної систем обумовлює інтеграцію аналізу сигналу, що сприймається з фонологічною, лексичною, семантичною та синтаксичною інформацією, пов'язаною з верхнім та нижнім рівнями когнітивної переробки. Саме ця взаємодія забезпечує, як нам представляється «впізнавання» досліджуваного феномена у юридичному дискурсі як результату миттєвого цілісного акту, як продукту глибинних процесів, що дозволяють індивіду пережити зустрічну юридичну метафору як зрозуміле/знайоме поняття/термін.

Завдання 1

Як метафори в праві впливають на процес застосування права?

Завдання 2

Наведіть приклади метафор в праві.

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Арабаджи Н. Б. Класичні, некласичні та постнекласичні теорії правового порядку: критерії співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. О. : Юрид. л-ра, 2011. Вип. 62. С. 584–590.
2. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : моногр. К., 2011. 303 с.
3. Габермас Ю. Комунікативна дія та дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Першоджерела комунікативної філософії*. К. : Либідь, 1996. С. 84–90.
4. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. Пер. з нім. Л. Ситніченко та О. Лозінської. К. : ППС-2002, 2007. 436 с.
5. Дудченко В. В. Аналітична юриспруденція про концепт. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса : Юрид. л-ра., 2005. Т. 4. С. 34–45.
6. Дудченко В.В. Плюралістичне праворозуміння: досягнення української юриспруденції. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. О.: Юрид. літ., 2006. С. 42-54.
7. Дудченко В.В. Про традицію плюралістичного правопізнання у дорадянській юриспруденції. *Держава і право: Зб. наук. праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 33. С. 96-103.
8. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: Монографія. О.: Юрид. літ., 2006. 304 с.
9. Кравченко С. П. Лінгвістичні особливості юридичного дискурсу. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)* / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 58-60.

10. Кравченко С. П. Методологічні засади юридичної лінгвістики. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-вickl. та аспірант. складу* / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 2. С. 60-63.

11. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2000. 20 с.

12. Кравченко С. П. Основні властивості правничого тексту. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 55-58.

13. Кравченко С. П. Предметна сфера правничої лінгвістики. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 63-66.

14. Оборотов Ю. Від ціннісної характеристики – до формування аксіометрії права і держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. No 1. С. 150–158.

15. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. I. С. 41–43.

16. Оборотов Ю. Місцерозвиток в основі апологізації українського права. *Право України*. 2011. No 8. С. 142–150.

Тема 8. Вплив мультикультуралізму на зміни у правовій сфері (2 год.)

1. Глобальне поширення парадигми мультикультуралізму в правовій сфері.

2. Доктрина ліберального мультикультуралізму в

загальнотеоретичному науковому дискурсі.

3. Взаємозв'язок мультикультуралізму з поняттями культурної різноманітності та культурного плюралізму

4. Доктрина твердого (жорсткого, сильного) мультикультуралізму та слабкого (м'якого) ліберального мультикультуралізму

Методичні рекомендації

Феномен мультикультуралізму привертає до себе увагу науковців соціогуманітарного напрямку вже більше трьох десятиліть, коли все нагальніше постає питання подальшого («наднаціонального») розвитку західної цивілізації в умовах наростаючих глобалізаційних перетворень. Протягом цього періоду простежується широке різноманіття підходів до оцінки його історичної та соціальної природи, прогнозування перспектив і ризиків мультикультурної стратегії суспільного розвитку. У контексті даного дослідження особливе значення мають концептуальні трактування мультикультуралізму в зарубіжній соціології, що дозволяють сформулювати уявлення про його специфіку.

Вивчення і узагальнення змісту концепту мультикультуралізму є також актуальним і необхідним для дослідження міжетнічних відносин в Україні, вироблення оптимальної моделі міжетнічної взаємодії, запобігання конфліктогенним ситуаціям. Адже Україна як поліетнічна країна об'єднує в собі традиції багатьох культур, що породжує необхідність рефлексивного осмислення концепту мультикультуралізму в українському просторі.

У сучасних соціальних дослідженнях феномен мультикультуралізму стає все популярнішим. Судячи по кількості наукових статей і монографій, виданих за останні роки, мультикультуралізм визнається як один із самих характерних проявів актуалізації горизонтальних соціальних зв'язків, що характеризують серйозні зрушення в сучасному суспільстві.

У державній стабільності – багато складових, не останнє місце серед яких займають чинники суспільної інтеграції і національної єдності, а одним

із засобів забезпечення останніх є вдало вибрана і втілена в життя концепція етнонаціональної політики, метою якої є узгодження завдань національної консолідації з тенденцією до всезростаючої етно-расово-культурної різноманітності. Найкращу основу для такої політики в Україні і, можливо, в інших новоутворених державах, де проблеми національної консолідації все ще стоять на порядку денному, могла би скласти належним чином адаптована до специфічних умов цих держав концепція ліберального мультикультуралізму.

У широкому плані мультикультуралізм використовують для позначення політики не тільки щодо етнічних, але й мовних, релігійних, регіональних і інших культурних ідентичностей. Проте в цьому випадку ми обмежимося розглядом його етнокультурної складової.

Нині ми є свідками глобального розповсюдження мультикультуралізму – і як дискурсу, і як набору міжнародних правових норм, і як внутрішньодержавної політики стосовно меншин, хоч поруч із ним існує і відображається у міжнародних правових документах концепція особистих прав людини, а між науковцями й політиками немає консенсусу щодо того, яка з них є кращою у вирішенні міжентнічних проблем. Дещо спростивши картину, можна стверджувати, що ці дві концептуальні схеми (парадигми) є провідними при виборі теоретичних основ етнонаціональної політики певною країною.

Завдання 1

Охарактеризуйте концепцію (парадигму) мультикультуралізму в сучасному правовому дискурсі.

Завдання 2

Як пов'язані глобалізаційні процеси з розвитком мультикультуралізму?

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Арабаджи Н. Б. Класичні, некласичні та постнекласичні теорії правового порядку: критерії співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. О. : Юрид. л-ра, 2011. Вип. 62. С. 584–590.
2. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і права. *Право України*. 2010. № 4. С. 143–147.
3. Бігун В. Людина у праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 126–128.
4. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : моногр. К., 2011. 303 с.
5. Бірюков Р. М. Глобалізація та її вплив на правову сферу. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 2. С. 36–40.
6. Васецький В. Ю. Зближення павових систем світу на основі розвитку інституту захисту прав людини. *Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики. Науково-практичний юридичний журнал*. Випуск 2. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. С. 73–75.
7. Габермас Ю. Комунікативна дія та дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Першоджерела комунікативної філософії*. К. : Либідь, 1996. С. 84–90.
8. Грищук О. В. Людська гідність у праві : філософські проблеми. Київ : Атіка, 2007. 432 с.
9. Гудима Д. Філософсько-антропологічний підхід – методологічний фундамент сучасної юридичної науки. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 122–124.
10. Гуцалюк М. В. Проблеми організаційно-правового забезпечення захисту інформаційних систем в Інтернет. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в автоматизованих*

системах України. К., 2000. С. 24-27.

11. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / О. Гьофе ; пер. з нім. Л. С. Ситніченко, О. С. Лозінської. Київ : ППС-2002, 2007. 436 с.

12. Дадонов О.Г. Державна інформаційна політика і становлення інформаційного суспільства в Україні. *Страт. панорама*. 2002. № 1. С. 166-170.

13. Дзьобань О. П. Вплив глобалізаційних процесів на національні право й правову культуру. *Гілея : науковий вісник*. 2013. № 72. С. 529–534.

14. Дудченко В. В. Аналітична юриспруденція про концепт. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса : Юрид. л-ра., 2005. Т. 4. С. 34–45.

15. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса, 2006. 304 с.

16. Дудченко В. В., Аракелян М. Р., Завальнюк В. В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2014. 184 с.

17. Дудченко В.В. Плюралістичне праворозуміння: досягнення української юриспруденції. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. О.: Юрид. літ., 2006. С. 42-54.

18. Дудченко В.В. Про традицію плюралістичного правопізнання у дорадянській юриспруденції. *Держава і право: Зб. наук. праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 33. С. 96-103.

19. Оборотов Ю. Від ціннісної характеристики – до формування аксіометрії права і держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 150–158.

20. Оборотов Ю. М. Поняття образ держави та його різновиди в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21 С. 7-12.

21. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. I. С. 41–43.

22. Оборотов Ю. Місцерозвиток в основі апологізації українського

права. *Право України*. 2011. № 8. С. 142–150.

23. Оборотов Ю. Образы государств в глобализующемся мире. *Закон и жизнь*. 2004. №. 8. С. 4-8.

24. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. *Право України*. 2010. № 4. С. 49–55.

25. Оборотов Ю.М. Зміна образу держави в умовах глобалізації. *Наукові праці Одеської національної академії*. Одеса, 2005. Т. 4. С. 19–25.

26. Berman P. S. Global Legal Pluralism. *University of Southern California Law Review*. 2007. Vol. 80. P. 1155-1237.

27. Kjaer F. P. The Concept of the Political in the Concept of Transnational Constitutionalism: A Sociological Perspective. *After Globalization: New Patterns of Conflict and their Sociological and Legal Reconstruction* / Christian Jorges, Tommi Ralli (eds.). Oslo: Arena, 2011. P. 285-321.

Тема 9. Професійне, моральне та духовне наповнення сучасного права (2 год.)

1. Емоційно-вольові елементи формування людиноцентристської правосвідомості.
2. Парадигма актуалізації проблем права і моралі в сучасному праві.
3. Духовно-культурний вимір сучасного права.
4. Професійна (фахова) культура юриста. Інкультурація та професійна етика юриста.

Методичні рекомендації

Право і мораль, як соціальні явища, історично й традиційно взаємопов'язані у процесах упорядкування, організації та регуляції відносин між людьми; вони співдіють у створенні та впровадженні ефективних механізмів соціальної взаємодії, безпосередньо спрямованих на оптимізацію й раціоналізацію діяльності визначальних соціальних суб'єктів. Під впливом зростання значущості регулятивного потенціалу нормативних систем права і

моралі актуалізуються соціальні уявлення суспільства про своєрідність природи та призначення права й моралі; виявляються межі та результативність впливу цих регуляторів у вигляді санкцій, компенсацій, нагород тощо на наслідки нормативного регулювання суспільних відносин.

У багатоаспектних процесах такого регулювання мораль і право тісно взаємодіють, що відображається у взаємопроникненні особливих, притаманних кожному з цих соціальних регуляторів специфічних ознак, що характеризують їх автономні нормативні системи. Відтак виникає, утверджується й набуває прагматичного сенсу якісно своєрідне явище, яке отримало наукове визнання як морально-правовий вплив, що позитивно позначається на функціонуванні цілісної системи нормативного регулювання. Оскільки мораль і право як суспільні феномени мають однакову соціальну основу і слугують вагомим засобом забезпечення балансу інтересів окремих індивідів, соціальних груп, а також суспільства загалом, вони є формами суспільної свідомості, в яких відображаються морально-правова дійсність, пізнання й оцінювання якої проявляється насамперед у юридично значущій поведінці членів конкретного суспільства.

З огляду на це, дослідження змістових та структурно-функціональних особливостей морально-правового впливу на трансформаційні зміни в правовій системі України, яка стала на шлях демократичної, правової державності, визнання й дотримання верховенства права, інтеграції в систему загальноєвропейських ціннісних орієнтацій, має надзвичайно важливе науково-теоретичне й практичне значення у контексті вивчення соціальних уявлень сучасного суспільства про роль моралі й права у процесах правотворчості та реалізації права. Саме тому поглиблений аналітичний розгляд окресленої проблематики повинен сприяти синтезуванню теоретичних уявлень про змістові та структурно-функціональні особливості морально-правового впливу на вирішення ряду практичних трансформаційних завдань, пов'язаних зі здійснюваним у нашій державі реформуванням правоохоронних органів, з формуванням нового

типу особистості правоохоронця, який повинен відповідати сучасним вимогам громадянського суспільства.

Механізм формування правової культури майбутнього юриста функціонує, розвивається та вдосконалюється відповідно до змін, які відбуваються в державі й у суспільстві. Зокрема, загальносоціальна, економічна, правова та політична стабільність – запорука нормального функціонування механізму правової діяльності юриста, тобто правові знання юриста, які забезпечують його професійну активність, і є основою правосвідомості, а відповідно, і професійної культури.

Фахова культура юриста-професіонала має бути помітно вищою порівняно з правовою культурою інших громадян. Аналіз рівня професійно-правової культури юристів переконує в тому, що він складається в юристів при безпосередньому, щоденному зіткненні з правовими явищами. Цьому рівню, як і самій професійно-правовій культурі, властивий вищий ступінь знання і розуміння правових явищ у відповідній сфері професійної діяльності. Водночас кожна юридична спеціальність має свою специфіку, яка зумовлює її особливості галузевої правової культури різних її представників, що варто обов'язково враховувати при обранні представника інтересів при розв'язанні правових спорів.

Говорячи про правову культуру юриста як складову професійної культури, доцільно вивчити питання особливостей формування правосвідомості правника.

Вважають, що професійна правосвідомість юристів є основним інструментом їх діяльності, має свої особливі умови, середовище, засоби і методи формування. Дослідження всього комплексу чинників, закономірностей їх зв'язку, зміни та впливу на правосвідомість має важливе значення в створенні передумов якісного і необхідного їх функціонування.

Завдання 1

Назвіть основні грані взаємодії моралі, культури та права та коротко охарактеризуйте їх.

Завдання 2

На Вашу думку, чи необхідні кодекси професійної етики юридичних професій?

Нормативно-правові акти та спеціальна література

1. Арабаджи Н. Б. Класичні, некласичні та постнекласичні теорії правового порядку: критерії співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. О. : Юрид. л-ра, 2011. Вип. 62. С. 584–590.
2. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова. *Право України*. 2010. № 4. С. 143–147.
3. Бігун В. Людина у праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 126–128.
4. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : моногр. К., 2011. 303 с.
5. Бірюков Р. М. Глобалізація та її вплив на правову сферу. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 2. С. 36–40.
6. Васецький В. Ю. Зближення павових систем світу на основі розвитку інституту захисту прав людини. *Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики. Науково-практичний юридичний журнал*. Випуск 2. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. С. 73–75.
7. Габермас Ю. Комунікативна дія та дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Першоджерела комунікативної філософії*. К. :

Либідь, 1996. С. 84–90.

8. Грищук О. В. Людська гідність у праві : філософські проблеми. Київ : Атіка, 2007. 432 с.

9. Гудима Д. Філософсько-антропологічний підхід – методологічний фундамент сучасної юридичної науки. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 122-124.

10. Гуцалюк М. В. Проблеми організаційно-правового забезпечення захисту інформаційних систем в Інтернет. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в автоматизованих системах України*. К., 2000. С. 24-27.

11. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / О. Гьофе ; пер. з нім. Л. С. Ситніченко, О. С. Лозінської. Київ : ППС-2002, 2007. 436 с.

12. Дадонов О.Г. Державна інформаційна політика і становлення інформаційного суспільства в Україні. *Страт. панорама*. 2002. № 1. С. 166-170.

13. Дзьобань О. П. Вплив глобалізаційних процесів на національні право й правову культуру. *Гілея : науковий вісник*. 2013. № 72. С. 529–534.

14. Дудченко В. В. Аналітична юриспруденція про концепт. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса : Юрид. л-ра., 2005. Т. 4. С. 34–45.

15. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса, 2006. 304 с.

16. Дудченко В. В., Аракелян М. Р., Завальнюк В. В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2014. 184 с.

17. Дудченко В.В. Плюралістичне праворозуміння: досягнення української юриспруденції. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. О.: Юрид. літ., 2006. С. 42-54.

18. Дудченко В.В. Про традицію плюралістичного правопізнання у дорадянській юриспруденції. *Держава і право: Зб. наук. праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 33. С. 96-103.

19. Оборотов Ю. Від ціннісної характеристики – до формування аксіометрії права і держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 150–158.
20. Оборотов Ю. М. Поняття образ держави та його різновиди в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21 С. 7-12.
21. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. I. С. 41–43.
22. Оборотов Ю. Місцерозвиток в основі апологізації українського права. *Право України*. 2011. № 8. С. 142–150.
23. Оборотов Ю. Образи государств в глобализующемся мире. *Закон и жизнь*. 2004. №. 8. С. 4-8.
24. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. *Право України*. 2010. № 4. С. 49–55.
25. Оборотов Ю.М. Зміна образу держави в умовах глобалізації. *Наукові праці Одеської національної академії*. Одеса, 2005. Т. 4. С. 19–25.
26. Berman P. S. Global Legal Pluralism. *University of Southern California Law Review*. 2007. Vol. 80. P. 1155-1237.
27. Kjaer F. P. The Concept of the Political in the Concept of Transnational Constitutionalism: A Sociological Perspective. *After Globalization: New Patterns of Conflict and their Sociological and Legal Reconstruction* / Christian Jorges, Tommi Ralli (eds.). Oslo: Arena, 2011. P. 285-321.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Погляди на періодизацію правової глобалізації.
2. Принцип індивідуалізації як засада сучасного правового розвитку.
3. Парадигми абстрактної та індивідуальної правосуб'єктності.
4. Особливості регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері як передумова інформатизації суспільства.
5. Плюралістичне сприйняття як складова парадигми сучасного права.
6. Комплементарно-цілісна концепція пізнання сучасного права.
7. Нормативність та ситуативність серед характеристик правового мислення сучасності.
8. Концепція ситуативного (ситуаційного) підходу в методології пізнання сучасного права.
9. Використання неокласичної та посткласичної методології в процесі дослідження системи сучасного права.
10. Ризомна (структурно-системна сукупність, цілісність) парадигма сучасного права.
11. Іманентний потенціал самоорганізації правової реальності як «ризомного середовища».
12. Застосування креативності загальної теорії права та держави при розгляді правової реальності як ризомного середовища.
13. Правовий вплив та правова регламентація в сучасному праві.
14. Місце правового регулювання в розгалуженій системі соціальної регуляції.
15. Цінність правового регулювання у розвитку сучасного права.
16. Місце координаційного (договірного) регулювання в сучасному праві.
17. Феномен м'якого права і парадигма поліцентричності системи сучасного права.
18. М'яке право в механізмі сучасного права. Атрибути м'якого права.
19. Роль рекомендаційних актів в системі правового регулювання.

20. Трансформація м'якого права в тверде право.
21. Концепція альтернативного вирішення суперечок без звернення до формальної системи судочинства.
22. Норми професійної етики медіатора.
23. Ідеї відновного правосуддя як альтернатива карального підходу в правовій сфері.
24. Примирення як центральний елемент відновного правосуддя.
25. Феномен метафори в правовій сфері.
26. Проблематика метафор в праві та юриспруденції як предмет міждисциплінарного інтересу.
27. Метафора і метонімія як засоби правничої техніки що обрамляють форму полісемію слів як в праві, так і в нормативних документах.
28. Глобальне поширення парадигми мультикультуралізму в правовій сфері.
29. Розуміння мультикультуралізму як ідеології та «фактичне» («демографічне») значення мультикультуралізму.
30. Доктрина твердого (жорсткого, сильного) мультикультуралізму та слабкого (м'якого) ліберального мультикультуралізму.
31. Емоційно-вольові елементи формування людиноцентристської правосвідомості.
32. Парадигма актуалізації проблем права і моралі в сучасному праві.
33. Професійна (фахова) культура юриста.
34. Духовно-культурний вимір сучасного права.